

Szente Zoltán

**az MTA doktora,
egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Alkotmányjogi Tanszék, Budapest,
tudományos tanácsadó, MTA TK Jogtudományi Intézet, Budapest**

A JOG-ÖSSZEHASONLÍTÁS MINT LEGITIMÁCIÓS ÉRV – ADALÉKOK A DUALIZMUS KORI PARLAMENTARIZMUS-VITÁKHOZ

Bevezetés

A napjainkban oly divatos jog-összehasonlítás, azaz különböző jogrendszerek egyes szabályainak vagy intézményeinek meghatározott szempontok szerinti összevetése és abból általánosítható következtetések levonása nem új módszer. Nagy hagyományai vannak annak is, hogy ezt csupán már előre kialakított álláspontok alátámasztására használják szelektív módon kiválasztott külföldi példákra való hivatkozásokkal. Ez bizonyos mértékig elkerülhetetlen is, ha a jog-összehasonlításnak nincsen kidolgozott és konszenzuson alapuló módszertana.

Mindezt jól példázzák az 1867. évi kiegyezés után kialakuló magyarországi kormányformáról, annak parlamentáris jellegéről szóló viták. A dualizmus kori magyar kormányforma a maga korlátozott (fél)parlamentarizmusával, domináns pártrendszerével és aréna-típusú parlamentjével több tekintetben is – újra és váratlanul – párhuzamba állítható az újabb, 2010 óta tartó hazai alkotmányfejlődéssel, a kormányforma fejlődésének nemzetközi összehasonlító perspektívájáról szóló korabeli viták azonban már sokkal kevésbé összevethetők a mai közjogi diskurzussal. Márpedig ezúttal ez utóbbiról lesz szó.

Előljáróban szükséges megjegyezni, hogy a dualizmus idején nem a kormányforma volt a legfőbb közjogi kérdés, s ennél fogva a közjogi viták legfontosabb tárgya, hanem Magyarország független államisága, azaz a magyar állam önállósága, illetve az Ausztriával (a korabeli hivatalos elnevezés szerint: a Lajtán túli területekkel) való közjogi viszonya. A hazai közjog-tudományban (s nem melleleg, legalábbis a 19. század végéig a pártpolitikában is) pedig a fő választóvonal az 1848-as hagyományokon nyugvó deáki kiegyezés-párti álláspont, illetőleg a Kossuth-féle, 49-es alapokon álló függetlenségpárti törekvés volt, ha pedig a tudományos és módszertani vitákat tekintjük, akkor a hagyományos, történeti iskola, illetve az 1880-as években megjelenő ún. dogmatikai irányzat küzdelme volt jellemző, ám a hazai kormányforma megítélését ez nem érintette.

Mindezzel együtt az egész korszakban időről-időre felmerült, és tudományos-szakmai viták tárgya volt annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az 1867 utáni kormányforma vajon parlamentáris volt-e vagy sem.

A hazai közjogi irodalomban a kormányformára vonatkozó felfogások között nemcsak aszerint volt választóvonal, hogy azt az egyes szerzők parlamentárisnak vagy másmilyennek tartották, hanem azon eltérések mentén is, amelyek egyébként alapjaiban hasonlóan ítélték meg a kormányzati rendszer természetét. Ez különösen azon nézeteknél szembeötlő, amelyek szerint Magyarország kormányzása 1867 és 1914 (vagy 1918) között parlamentáris volt. Ebben a tekintetben alapvetően három irányzatot, ha úgy tetszik, igazolási kísérletet különböztethetünk meg.

1. Az angol minta

A dualizmus kori magyar közjogi szakirodalomban (és később, a két világháború között szintén) gyakran állították párhuzamba a hazai és az angol alkotmányfejlődést. Az íratlan, történeti alkotmány hagyománya miatt szinte természetesnek tűnt a hasonlóságok hangsúlyozása, különösen egy olyan korszakban, amikorra már Európában általánosan elterjedtek a kartális alkotmányok.

Ezen túl azonban sokan a két ország kormányzati rendszerét, vagy legalábbis annak egyes lényeges jellemzőit is hasonlóknak tartották, s úgy vélték, hogy Magyarország 1867 utáni kormányformája az angol parlamentarizmus mintáját követi. Néhányan pedig normatív követelményként fogalmazták meg, hogy a kormányzásnak ezt az utat kellene követnie. Ez utóbbi álláspontot erősíthette, hogy a korabeli francia és olasz parlamentarizmust – egyáltalán nem minden alap nélkül – sokan gyengének és korruptnak tartották.

Az angol parlamentarizmusra való hivatkozás közvetlen politikai célkitűzést jelentett például ifjabb Andrássy Gyula gróf számára, aki a 19. század végétől a politikai váltógazdálkodást a hazai gyakorlatban kizáró domináns pártrendszerrel szemben gyakran hivatkozott a parlamentáris kormányzás eredeti angol változatára, azzal, hogy „[a] parlamenti rendszer egymást ellensúlyozni képes, egymást föl váltó pártok létén alapul. Mihelyt a váltógazdaság ki van belőle zárva, a rendszer nem működhetik helyesen”.¹ Andrássy később is kitartott az angol minta követésének szükségessége mellett, igaz, az 1905-1906-os belpolitikai válság kapcsán a kormányformáról (is) kibontakozott vitában már azzal érvelt, hogy a parlamentáris kormányzati rendszert Magyarországon a „független magyar felelős ministerium alakításáról” szóló 1848. évi III. tc. alkotmányos követelménnyé tette (utalva arra is, hogy a parlamentáris alkotmány Angliában csak konvención nyugszik).² Ez részben már közjogi érvelés volt, igaz, meglehetősen közvetett; Andrássy például arra utalt, hogy amikor 1848-ban a főrendiházban arról vitatkoztak, hogy a kormány olyan tagja is felszólalhat-e a parlamentben, aki nem képviselő, többen is az angol parlamentarizmus példájára hivatkoztak.

Mások vagy azt hangsúlyozták, hogy az 1848. évi III. tc. szerinti „felelős” kormány mintája az angol alkotmány volt (s ezért az alatt nem csupán a végrehajtó hatalom

¹ ANDRÁSSY Gyula: *Az 1867-iki kiegyezésről*. Franklin-Társulat, Budapest, 1896. 352.

² ANDRÁSSY Gyula: A parlamentáris kormányzat I-II. *Budapesti Hírlap*, 1905. augusztus 12-13. 1-2.

parlament előtti jogi, hanem politikai felelősségét is érteni kell),³ vagy általában hivatkoztak a két ország alkotmányfejlődéseinek párhuzamosságaira.⁴

Érdekes módon, az angol parlamentarizmus mintáját gyakran különböző politikai ideálok vagy célok érdekében hívták fel – akár a westminsteri kabinetkormányzás sajátos vagy szelektív értelmezésével is. Köpetzi Deák Albert kolozsvári ügyvéd és politikai író például, aki 1912-ben kétkötetes munkát szentelt a magyarországi „parlamentari” kormányrendszernek, az angol parlamentarizmusra hivatkozva érvelt azon „általánosan parlamentárisnak ismert elv” mellett, hogy „a király kormányának parlamenti felelőssége csak a kormány programjának és tetteinek ismeretében érvényesülhet”, továbbá hogy a parlamentáris fejedelmek általánosan elismert joga miniszterek személyének kiválasztása, s hogy azok kinevezése és elbocsátása tetszésüktől függ.⁵ Ez utóbbi azonban akkor már több mint száz éve nem volt igaz az angol parlamentáris kormányzásra, míg az előbbi „elv” esetén nem nehéz ráismerni arra a szándékra, amely az 1905-1906-os magyar kormányválság megoldásának igazolására törekedett. Legalábbis az akkori sajátos magyar helyzethez igazított értelmezés volt az, amely szerint a parlamentáris kormányzati rendszerben a királyt nem köti a parlamenti többség a kormány kinevezésekor és felmentésekor, a parlament viszont egy új kormánytól nem vonhatja meg a bizalmat. Ez és más állítások – mint például az, hogy az uralkodó „kétségtelen joga”, hogy kinevezze a miniszterelnököt akár a parlamenti többségi viszonyoktól függetlenül is⁶ – nyilvánvalóan a korabeli belpolitikai helyzethez igazított magyarázatkísérletek voltak, hiszen Ferenc József több alkalommal is olyan miniszterelnököt nevezett ki (mint pl. Khuen-Héderváry Károlyt 1903-ban vagy Fejérváry Gézárt 1905-ben), akinek nem volt parlamenti többsége. Közjogi értelmét tekintve ez az érvelés a kormány egyfajta kettős – és aszimmetrikus – politikai felelősségét tételezi, úgy, hogy az elsősorban az uralkodónak, s csak másodsorban a parlamentnek felelős, vagyis végső soron az erős uralkodói hatalom mellett érvelt, ami egyáltalán nem volt jellemző a korabeli brit parlamentarizmusra.

Az angol parlamentáris kormányzás mintája azonban sokak számára akkor is viszonyulási pontot jelentett, ha a magyar kormányforma sajátosságai vagy eltérései e példától nyilvánvalóak voltak vagy nyilvánvalóvá váltak. A már idézett Deák Albert például azt is fontosnak tartotta kifejteni, hogy a magyar parlamentarizmus nem pontos mása az angolnak, nem olyan tökéletes, mert még nem ért el olyan szilárdságot és

³ Lásd pl. HEIMAN Jenő: *A ministerek közjogi állása és felelőssége Magyarországon*. Kilián Frigyes utóda Magyar Kir. Egyetemi Könyvkereskedő, Budapest, 1906. 13.

⁴ Ennek amúgy is nagy hagyományai voltak Magyarországon már a XVIII. század óta. Lásd pl. [Török Lajos]: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliae et Hungariae*, h.n. 1790.; és [Aranka György]: *Anglus és Magyar igazgatásnak egyben-vetése*. Kolozsvár, 1790. (A pamfletek nem tartalmazták szerzőik nevét.) A párhuzamos fejlődésre a dualizmus idején is többen hivatkoztak. Ferdinandy Gyula szerint például Európában csak Angliának és Magyarországnak van történeti alkotmánya, amelyek abban is hasonlítanak egymásra, hogy azokat nem tudósok fabrikálták, az abszolút fejedelmi hatalommal szemben pedig nem forradalom csikarta ki és foglalta írásba az alkotmányt, hanem az a közszellemből merítette erejét, s Magyarországon a „nemzeti génusz” mindig képes volt helyreállítani az alkotmány intézményeit. FERDINANDY Gyula: *Közjogi problémák. Tanulmány*. Székely Nyomda és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1937. 10.

⁵ DEÁK Albert: *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. I. kötet*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1912. 8.

⁶ DEÁK Albert: *Jogi intézmény-e a parlamenti kormány?* Budapest, 1906. 24.;

nyugodt folytonosságot, mint az. Sőt, óva kell inteni minden országot – így Magyarországot is –, hogy túl gyorsan, ugrásszerűen adja meg például az általános választójogot, mert ezzel nemcsak forradalomszerű változást idézne elő az alkotmányban, hanem a parlamentarizmus ellenfeleinek tenne szolgálatot.⁷

Az angol parlamentáris kormányzásnak tehát nem minden eleme volt annyira vonzó még azok számára sem, akik pedig egyébként követendő utat láttak benne. Ami nem illett az illető szerzők saját politikai értékrendjébe, azt rögvest elvetették, vagy ha úgy tetszik, az angol parlamentáris berendezkedés érintett jellemzőjét minden probléma nélkül saját megfontolásaikkal helyettesítették. Így például az általános választójog „a parlament gépezetébe oda nem illő nyers anyagot dob”, s ez azért nem lenne helyes, mert az állam kormányzatára és a parlament irányítására a legkiválóbbak valók; márpedig az ehhez szükséges értelem ott keresendő, ahol a nagyobb vagy van, „de semmi esetben sem a legalsóbb és legszélesebb néprétegekben, ahol a higgadt ítélet helyett csak szenvedélyre és a korrupció kész melegágyaira találunk.”⁸

Mindezzel ellentétben más szerzők az angol példát épp annak bizonyítására használták fel, hogy Magyarország kormányformája a kiegyezést követően nem volt parlamentáris. Ez a felfogás szintén gyakran kötődött normatív politikai értékrendhez, sőt akár egymással ellentétes nézetek megerősítésére is szolgálhatott. Concha Győző szerint például Magyarország sajátos közjogi viszonyai miatt nálunk nem működhetett parlamentáris kormányforma. Szerinte ilyen kizáró feltételek voltak az Ausztriával való közjogi viszony, a hazai egyházak privilegizált helyzete, s az a körülmény, hogy nálunk a politikai pártok nem ideológiák vagy politikai programok alapján strukturálódtak, hanem egyazon uralkodó réteg vezető képviselőinek egyéni véleményeltérései szerint alakultak ki, aminek folytán a pártok tagsága tulajdonképpen azonos osztályhoz tartozott.⁹ Concha elvileg az angol kormányrendszert tartotta a legkívánatosabbnak, mivel azonban annak nem voltak meg az előfeltételei – mindenekelőtt a megfelelő pártrendszer, vagy a politikai táborok közti polgárháborúszerű ellentét –, amíg ezek ki nem alakulnak, addig nem is kellene arra törekedni. Ebben a helyzetben a kolozsvári, majd a budapesti egyetem közjogász professzora szerint „magyarfajta alkotmányos kormányzás” kellene az 1848.: III. tc. alapján, amely pedig értékelése szerint csupán a kormány parlamenttel szembeni jogi felelősségét alapozta meg.¹⁰

A parlamentáris kormányforma feltételei Concha kortársa, a közgazdász-jogász Kautz Gyula szerint is hiányoztak Magyarországon a 20. század elején, mivel itt sem erős pártrendszer, sem teljes állami függetlenség nem volt, ezzel szemben erős megyék működtek, amelyek nyilván csorbították volna a kormány parlamenti felelősségét.¹¹ Kautz szerint helytelen volt az a feltevés, amely szerint az 1848-as törvényeknél az angol mintát használták volna, mert „ugyan megteremtették a felelős minisztériumot, de

⁷ DEÁK: i.m. 25.

⁸ UGYANOTT.

⁹ CONCHA Győző: A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. *Budapesti Szemle*, 153. kötet, 433. szám, Franklin-Társulat, Budapest, 1913. 69., 72.; CONCHA Győző: Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? *Budapesti Szemle*, Franklin-Társulat, Budapest, 124. szám, 1905. 424., 428.

¹⁰ CONCHA Győző: Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? 413.

¹¹ KAUTZ Gyula: A parlamentarizmus és különösen a parlamentarizmus kormányalkat. Különlenyomat a *Budapesti Szemle* 1906. évi 339. és 350. számaiból. Budapest, 1906. 43-44., 77-78.

egyetlenegy határozmányt sem tartalmaznak, a melyből egyenesen arra lehetne következtetni, hogy parlamentáris kormányzat megállapítását célozták”.¹² Kautz egyébként elvben sem támogatta a parlamentáris kormányzást, amelyről kijelentette, hogy nem való ennek az országnak (hasonlóan egyébként a sajtó-, a gyülekezési vagy a tanszabadsághoz).¹³

Sajátos megközelítés jellemezte az erős közjogi érdeklődésű politikust, Apponyi Albertet, aki szerint nagy tévedés volt a kormányzás angol mintáját követni egy olyan országban, ahol annak nem voltak meg a valóságos feltételei¹⁴ – amely vélemény ugyebár implikálja, hogy Magyarország kormányformája a kiegyezést követően az angol modellt követte.

2. A belga-francia modell

Az 1848. évi III. tc. – a történeti alkotmány egyik alappillére a polgári forradalom és szabadságharc után – megítélése körüli végeláthatatlan viták nem a közelmúltban vagy napjaink jogtörténései között robbantak ki. Már a dualizmus idején is vitatott volt, hogy a független és felelős magyar kormányt intézményesítő törvény angol, vagy kontinentális (belga vagy francia) minta alapján készült. Az utóbbi vélekedés szerint a törvényhozók az 1831. évi belga alkotmány rendelkezéseit követték,¹⁵ vagy a júliusi monarchia francia kormányrendszerét tekintették mérvadónak.¹⁶ A vita tartósságát nagyban elősegítette, hogy miként az angol mintakövetésre, úgy ezekre a vélekedésekre sincs közvetlen bizonyíték (ráadásul az 1831-es belga alkotmány még az 1848.: III. tc. szabályozásánál is gyengébb jogállást állapított meg a kormány számára a királlyal szemben,¹⁷ míg 1848-ig Franciaország is legfeljebb az első lépéseket tette meg a valódi parlamentáris kormányzás irányába).

Mindenesetre a hazai állítólagos parlamentarizmus kontinentális eredettörténeteiben is megjelent a magyar viszonyokra adaptált értelmezés. A témáról monográfiát kiadó Haendel Vilmos például úgy vélte, hogy a tapasztalatok azt mutatták, a parlamentarizmus ott volt a legerősebb, ahol csak két erős párt volt, mint Angliában és Belgiumban, de mindenhol nehézségekkel küzdött, ahol több párt is osztozott a hatalomban (mint Olaszországban vagy Franciaországban), különösen, ha egyes pártok az alkotmányos alapokat is megkérdőjelezték. A koalíciós kormányok Haendel felfogása szerint továbbá nem is illeszkednek a tiszta parlamentarizmusba, minthogy abban általánosan elismert, hogy nem mindig a parlamenti többség felfogása fejezi ki a nemzet

¹² KAUTZ: i.m. 41.

¹³ KAUTZ: i.m. 78.

¹⁴ APPONYI ALBERT: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. A Pantheon Irodalmi Intézet R.-T. kiadása, Budapest, 1922. 64.

¹⁵ HAENDEL Vilmos: *A parlamentarizmus. Politikai tanulmány*. Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1903. 8.; KUN József: *Parlamentarizmus és magyar parlamentarizmus. Jogállam*, 1909. október. 572.

¹⁶ POLNER Ödön: *A végrehajtó hatalom a magyar közjogban*. Singer és Wolfner, Budapest, 1891. 79-80.

¹⁷ Lásd ehhez: CONCHA Győző: *Újkori alkotmányok. Első kötet*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1884. 66-68., 72-74.

igazi akaratát.¹⁸ Itt már ugyancsak jól felismerhető a hazai politikai viszonyokra való adaptálás, amely az uralkodó – későbbi kifejezéssel – ún. „előszentesítési jogát” is a fejlett parlamentarizmus gyakorlatából akarta levezetni. Eszerint az „előzetes szentesítés” annak kifejezése, hogy a miniszter nem a saját, hanem a király származékos jogán jár el, s az a célja, hogy ha a király nem ért egyet egy javaslattal, akkor megakadályozhassa annak benyújtását.¹⁹ Az érvelés szinte a korabeli hazai közjogi és politikai viták szereplőinek szóló direkt üzenet: nem kell támadni az uralkodói előszentesítési jogot (vagyis Ferenc József azon informális jogosítványát, amelynek révén abszolút előzetes vétójogot gyakorolt a kormány törvényjavaslataival kapcsolatban), hiszen az máshol is bevett gyakorlat (amire egyébként valóban vannak történeti adatok, azonban a kor fejlett nyugat-európai parlamentáris rendszereiben ha ez működött is egyáltalán, merőben formális jelentősége volt csupán – szemben Magyarországgal). Ugyancsak erős belpolitikai áthallása volt Haendel azon érvelésének, amely szerint a pártküzdelmek elfajulása veszélyes lehet a parlamentarizmus lényegére, s e veszélyek elhárításának legjobb eszköze az örökletes fejedelem, s ebből a szempontból felbecsülhetetlen szolgálatot tehetnek a történelmi múlttal bíró dinasztikák. Végül, úgy látszik, az általános választójog ellenzése sajátos egységbe forrasztotta azokat is, akik egyébként eltérően gondolkodtak a kormányformáról vagy annak kívánatos fejlődési irányáról. Haendel Vilmos ugyanis szintén óvatos volt ebben az ügyben, mondván, hogy annak kapcsán a legnagyobb kérdés, hogy az illető nemzet elérte-e a kultúrának azt a fokát, melyben a politikai jogok nagyobb veszély nélkül kiterjeszthetők, tudniillik, ő úgy gondolta, az a helyes álláspont, mely szerint a „közjogosítványok” nem saját jogon, hanem az állam eszméjéből kifolyólag illetik meg az embereket.²⁰

3. Az organikus fejlődés útja

Az a korabeli közjogi irodalomban erős irányzat, amely szerint a magyar történeti alkotmány mindvégig saját útját járta, és/vagy amely az idegen minták követésének elutasításával az egyedi és organikus magyar közjogfejlődés jelentőségét hangsúlyozta, vagy úgy érvelt, hogy a kiegyezés után kialakult hazai parlamentarizmus a történeti alkotmány szerves fejlődésének részeként jött létre, vagy úgy, hogy annak során nem is alakult ki parlamentáris kormányzás.²¹ A lényeg azonban a magyar közjogfejlődés egyediségében, illetve a magyarság „közjogi géniuszába” (amely a kárpát-medencei magyar kultúrfölény egy megnyilvánulása lett volna) vetett hitben rejlett.²²

¹⁸ HAENDEL: i.m. 156.

¹⁹ HAENDEL: i.m. 74.

²⁰ HAENDEL: i.m. 126.

²¹ Vagy mindezt egyszerre állította, mint barabási Kun József, aki szerint a magyar parlamentarizmus ugyanolyan egyedülálló, mint például a belga, a francia vagy az olasz: „[m]indegyik hasonlít az angol eredetihez, de egyik sem azonos vele”. KUN József: A magyar parlamentarizmus. *Magyar Figyelő*, 1911. 19. szám. 6.

²² A magyar alkotmány idegen alkotmányok elvei alapján való magyarozását bírálja pl. Ferdinandy Gejza, mert az idegen tanok átvételével „megromlik a magyar közjogi érzék”, és az alkotmány olyan irányba fog fejlődni, hogy épp legbecesebb jellemzője, történelmi mivolta fog elveszni. FERDINANDY Gejza: *Magyarország közjoga (Alkotmányjog)*. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1902. 5-10. Hasonló szellemben FERDINANDY Géza: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Franklin-Társulat, Budapest, 1906. 129.

Egyik változata tehát ugyan a modern parlamentarizmus elveit tartotta irányadónak, de ezt a hazai közjogfejlődésből vezette le. E felfogás azzal az előnnyel járt, hogy a kormányforma sajátos magyar jegyei nem igényeltek külön magyarázatot vagy igazolást, hiszen az egyedi fejlődési út természetesen egyedi megoldásokkal jár. Balogh Artúr szerint például a parlamentarizmus azon elvei, amelyek szerint a parlamenti többség bizalmának megvonása, vagy a költségvetés megtagadása esetén a kormánynak távoznia kell hivatalából (mert ilyen körülmények között további működésével megsértené az alkotmányt) valójában a királyi hatalom korlátozásának alapján nyugszanak, márpedig ennek előfeltételeit a magyar történeti alkotmány saját belső fejlődése teremtette meg. Így az ellenállási jog az Aranybullán és más törvényeken nyugodott, továbbá „régóta alkotmányos elv, hogy tanácsosainak meghallgatása nélkül a király mit sem tehet, s hogy a tanácsosokat tanácsadásukért felelősség terheli“, stb., stb.²³ Hasonló történeti levezetés más szerzőknél is bőven megtalálható (pl. a pozsonyi és szegedi közjogász Polner Ödönnél²⁴).

A már idézett Ferdinandy Gyula nemcsak az angol alkotmányfejlődéssel való párhuzamokat emelte ki, hanem a hazai viszonyok meghatározó befolyását is. Ezek szerint Magyarországon 1848-ban a municipalizmus vívta ki a parlamentarizmust, és csak az képes életben tartani. Ahogy Kossuth 1848 áprilisában a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról szóló törvényjavaslat vitájában kifejtette, ha ezek nem férnek össze, akkor inkább a minisztérium (vagyis a kormány) bukjon, mint a megye intézménye.²⁵

A történész-politikus Beksics Gusztáv is úgy gondolta, hogy a parlamentarizmust a magyar közjogfejlődés termelte ki, s a történeti alkotmány erejét az osztrák birodalomfél elmaradott kormányzati rendszerével vetette össze. Amíg Beksics szerint Ausztriában hiányoztak a megfelelő történelmi hagyományok, addig a „magyar parlamentarizmushoz közel egy ezredév küzdelmeinek emléke fűződik“, s a magyar parlamentáris kormányzás sokkal erősebb, mint az osztrák, sőt közvetlenül az angol után következik.²⁶

A nemzeti büszkeség azonban alighanem kevés volt annak igazolására, hogy Magyarországon alkotmányos konvencióként jött létre a parlamentarizmus, ahogy azt sokan állították,²⁷ hiszen sajátos magyar parlamentarizmus-értelmezésre volt szükség már ahhoz is, hogy a dualizmus kori hazai kormányformát egyáltalán parlamentárisnak lehessen tekinteni.²⁸

²³ BALOGH Arthur: *A magyar államjog alaptanai*. Franklin Társulat, Budapest, 1901. 282.

²⁴ POLNER: i.m. 80-85.

²⁵ FERDINANDY Gyula: i.m. 16.

²⁶ BEKSICS Gusztáv: *A dualisztikus monarchia*. Jókai Nyomda Részvénytársulat, Sepsiszentgyörgy, é.n. 112-114.

²⁷ Így pl. NIEMASSNY Mihály: *A magyar parlamentáriszmus 1867-től 1918-ig*. Budapesti Szemle, 211. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1928. 232.

²⁸ Részletesen lásd erről SZENTE Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után, 1867–1918*. Atlantisz, 2011, Budapest.

4. Következtetések

Ha a dualizmus korabeli hazai parlamentarizmus-vitákat a jog-összehasonlítás, illetve a modern alkotmányos eszmék elterjedése szempontjából vizsgáljuk, az egyik alapvető tanulság a külföldi példák szelektív, gyakran napi politikai érdekek és értékek által vezérelt felhasználása. Semleges jog-összehasonlítás az itt vizsgált témában viszonylag ritkán fordult csak elő,²⁹ még ha a korszak közjogi (és részben politikai) gondolkodása élénken érdeklődött is más országok, mindenekelőtt a nyugat-európai államok kormányzásának modelljei iránt, s arról megfelelően tájékozott volt is.

A sajátos magyar út teóriája nem kis részben a korabeli, fejlődésében megrekedt hazai parlamentarizmus igazolási kísérlete volt. Bár az 1848. évi III. tc. és a kiegyezés közjogi rendszere valóban utat nyitott a parlamentáris kormányzás kialakulásának, Magyarországon nem jött létre valódi parlamentarizmus. Az uralkodó erős jogállása, a domináns pártrendszer, a parlamenti váltógazdálkodás hiánya, az európai mércével mérve rendkívül szűk választójog mind-mind akadálya volt egy nyugati típusú parlamentáris kormányzati rendszer kifejlődésének. Mindezen körülmények magyar speciális körülményekként való értelmezése csupán olyan eufemizmus volt, amely elfedte a politikai rendszer alapvető fogyatékoságait. S jóllehet az 1867-ben létrejött közjogi berendezkedés, valamint az azon alapuló politikai rendszer megfelelő kereteket teremtett Magyarország lendületes gazdasági és társadalmi fejlődésének, ez sem feledtetheti el a tényt, hogy a nyugati minták követése – részben külső, részben pedig belső okok miatt – féloldalas maradt, amelynek következményei csak később, a XX. század első évtizedeiben mutatkoztak meg. A hegemon pártrendszer, a tényleges politikai váltógazdálkodás hiánya, illetve a parlamentarizmus fogyatékoságai végső soron a kormányforma bukásához, Magyarország modernizációjának megakadásához, illetve az ország lemaradásához vezetett, legalábbis azon államokkal szemben, amelyek a parlamentáris kormányforma valamennyi elemét megvalósították alkotmányos és politikai gyakorlatukban.

²⁹ Erre példaként lásd: SCHVARCZ Gyula: *A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben.* MTA kiadása, Budapest, 1883.